

COMPETING AND COMPLEMENTARY IDENTITIES FOSTERED BY GENDER EDUCATION IN LATE 19TH-EARLY 20TH CENTURIES. A CASE STUDY: “CAIETELE HERMINEI” (HERMINA'S NOTEBOOKS)

Cătălina Mihalache, PhD, Scientific Researcher III, Romanian Academy

Abstract: Our paper analyses the memoirs of a woman from Banat, Hermina Ciorogariu (1878-1973), who was born in Pecica, studied at Arad and Budapest, then became a teacher and the principal of the Girls' High School of Arad. Her memoirs are a genuine family chronicle and bear the mark of the place where she lived. In Pecica and around the inhabitants were Romanians (some of them from Ardeal, others from Banat), Serbs, Croats, Bulgarians, Gypsies, Armenians, Hungarians, Germans, Macedonians, French, Russians, Greeks. The area was very well accustomed to population movements, to the reformation of communities in accordance with the local events (war, economic crisis, exodus or colonisations) and with the administrative decisions. She came from an educated Romanian family (priests, civil servants, school female teachers), including important Slav (Serbian and Bulgarian) and Hungarian origin elements. Knowing and respecting the language and life style of these communities were parts of her inheritance, participating in the definition of her regional, national and denominational identity, as well as in the particularization of gender roles or of her intellectual horizon. Her memoirs recorded subtle and complex modifications occurring over several generations, illustrating the way in which the relationships between “we” / “our own kind” and “the others” changed, redefining loyalties, trends or ideals.

Keywords: social history, female education, nationalism, multiculturalism, regional identity

Portret de grup

Caietele Herminei au fost publicate de Adriana Popescu și de Rodica Țabic, la aproape jumătate de secol după dispariția autoarei, fiindu-le transmise printr-un șir întreg de rude și cunoștințe. Nu este o biografie, ci o cronică entuziastă a familiei și a celor apropiați, demni de remarcat prin cultura dobândită și prin participarea lor la viața comunității. În amintirile sale, Hermina nu este niciodată singură, istoriile celor din jur intervenind constant în povestea ei.

Editoarele au pregătit cu migală textul și imaginile însoțitoare, oferind explicații, traduceri și opinii personale acolo unde au crezut de cuviință. Rezultatul este mai curând un album de familie comentat, decât o poveste de viață liniară. De altfel, cartea nu spune totul, insistând mai ales asupra primelor vârste și a unor aspecte formative din acei ani: studiile, experiențele profesionale, călătoriile. Lipsesc relatări la care ne-am fi așteptat, atât din parcursul personal (experiența câtorva decenii de profesorat sau a căsătoriei sale cu Vasile Arjoca), cât și din rubrica marilor evenimente ale secolul XX (războaiele mondiale, unirea Transilvaniei cu România, instalarea regimului comunist). Textul original pare să fi fost organizat, deopotrivă, în forma unor însemnări de jurnal, dar și a unor memorii tematice sau biografice. Cele câteva pagini de manuscris reproduse în facsimil ne sugerează o confruntare constantă cu infidelitățile memoriei, filele fiind marcate de sublinieri, retușări, numerotări, adăugiri și salturi inegale de la un subiect la altul. Un șir de citări, presărate ici-colo, în marginea textului principal, ne arată că, deși însemnările nu au fost transcrise integral, editoarele au vrut să salveze cât mai mult din savoea detaliilor de epocă, cel puțin în forma unor divagații agreabile.

Longevitatea i-a îngăduit Herminei o îndelungă observare a succesiunii timpurilor, ajutând-o să înregistreze cu precizie comportamente și moravuri de altă dată, chipuri și locuri care și-au pierdut logica pentru cei ”de azi”. Cheia de înțelegere a paginilor încredințate tiparului a fost, deci, o conștientizare retroactivă a unui ”fîresc” ajuns exotic și de neînțeles, deci ușor de neglijat de către generațiile ulterioare. Mesajul principal al biografiei sale este, de fapt, ideea de opoziție la perisabilitate, cartea pledând pentru transmiterea unor valori care ne asigură continuitatea percepției de sine, dincolo de dispariția celor pe care i-am cunoscut (educația, generozitatea, afecțiunea, solidaritatea, competența, curajul). Hermina scria pentru ”ai mei”, ținând cu grijă firele înrudirilor și afinităților prin care se construise un ”neam”. Portretele sale nu lasă nici o îndoială asupra modelelor de urmat și nu iartă deprinderile mai puțin lăudabile ale contemporanilor.

Cu toate acestea, nu este o proză didactică, ea evitând elogiile clișeizate sau reproducerea servilă a canonului istoriografic cu care am fost obișnuiți. Găsim astfel notații foarte personale, neînregistrate în sobrele studii de specialitate, despre profesorii Teodor Ceontea și Petru Pipoș de la Preparandia din Arad, despre episcopii Vasile Mangra, Ignatie Papp, Iosif Goldiș sau Roman Ciorogariu (”unchiul Romulus”, pentru ea), despre cunoscuți oameni politici, precum Vasile Goldiș.

Consemnările Herminei schițează un orizont local și regional conservat în istoria orală, ”la firul ierbii”, cum ar spune Zoltán Rostás. Regăsim aici mecanismele discrete, dar indispensabile, care animau societatea bănățeană: serbările începutului de mai (”Maiale”), sărbătoarea culesului viilor, balurile Reuniunii Femeilor, vizitele înalților prelați, ale unor jurnaliști sau cărturari, concertele și spectacolele de teatru, conferințele învățătorilor, inspecțiile școlare, adunările sinoadelor bisericești, colectele de fonduri în scopuri caritabile, etc. Paginile sale nu au doar meritul de a umaniza efigii prăfuite; ele completează lipsurile istoricilor care au cultivat, decenii în șir, un model de analiză instituțional și politic (chiar politizat), voit impersonal și indiferent la variațiile de gen, de vârstă sau de etnie ale povestirii.

De exemplu, studiile dedicate școlilor din zona Aradului, trec foarte rapid peste problematica educației publice feminine. Chiar și atunci când acest subiect este atins, informațiile sunt lacunare și incoerente. Sar peste intervale mari de timp, notează inițiativele, nu și urmările lor, omițând aspecte mai puțin agreabile - cum ar fi opacitatea unor educatori, reducăționismul programelor de studiu sau lipsa de atractivitate a puținelor școli existente. Într-o astfel de lucrare, se menționează că la Preparandia din Arad (înființată în 1812) se organizase ”un curs pentru elevele care doreau să fie învățătoare” (1815). Se știe că școala era frecventată doar de băieți, pentru care se construise și un internat. Era vorba, deci, de eleve pregătite în particular, care veneau la școală doar pentru a dovedi că învățaseră materia prescrisă, așa cum fusese și cazul Herminei. Fenomenul nu a reținut prea mult atenția istoricului, care a punctat în special anul 1879, când ”au depus examen” de învățătoare 18 fete; în ciuda expunerii cu caracter generalizant, el insista însă asupra importanței acordate lucrului de mână în *curricula* epocii (Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului, în perioada 1867-1918*, p.141-12).

Preparandia rămânea o instituție atractivă, chiar și după înființarea unei școli superioare (”civile”) de fete, în 1890, prin efortul Reuniunii femeilor române din Arad (Idem, *Aradul centru politic...*, p. 94). Mulți dintre profesorii acestei școli activau, de fapt, la

Institutul teologic ortodox și la Preparandia care îi era asociată, ceea ce încuraja tinerele care țineau să obțină și o diplomă de învățătoare. Hermina a prins exact această perioadă fastă, frecventând mai întâi școala Reuniunii (1890-1893) și apoi Preparandia, ”în particular”, până în 1896 (*Caietele Herminei*, p. 115-119). „Fericitele eleve” din promoția sa au fost doar trei la număr, dar proveneau din familii cultivate (Desseanu și Ciorogariu), care prețuiau educația fetelor. Nu este de mirare că au ajuns, la rândul lor, profesoare sau chiar directoare de școli. Când Ministerul maghiar al educației le-a retras acest drept, în 1905, numărul fetelor înscrise la ”școala civilă” a scăzut imediat (Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului, în perioada 1867-1918*, p.142).

Ucenicia

Educația Herminei a fost, de timpuriu, pusă în tiparele de gen. Mai exact, bunica o deprindea cu ”lucrul de mână” încă de la patru ani – vârsta de la care se începea pregătirea trusoului de zestre pentru o fată. Era un exercițiu de pedagogie domestică, prin care se inculcau cele mai prețuite calități feminine: hărnicia, stăruința, utilitatea, perfecționismul, atenția pentru detalii, obediența, calmul. Domeniu prin excelență practic, nu necesita teorii și demonstrații complexe, având o largă răspândire în mediile de cultură ”burgheză” central-europeană, mai ales în cele de influență germană. Chiar regina Elisabeta, soția regelui Carol I al României, beneficiase de o inițiere atentă în arta ”lucrului de mână” (Carmen Sylva, *Colțul penaiților mei*, vol.I, p. 91-92, 100, 104 ș.a.).

Pentru a marca semnificația momentului inițiat, însuși patriarhul familiei veghease cu atenție reacțiile fetei, ajutând la impunerea disciplinei, a sistemului de pedepse și recompense (*Caietele Herminei*, p.22-23). Dar tot el a transferat formarea copilului din zona domestică, prin excelență feminină, în cea publică și identitară. Bunicul George Gorun, țăran din Sâmbăteni, îi povestise de timpuriu nepotei cronica eroică a profesorilor români persecutați de sârbi: erau vremurile când școala și biserica ortodoxă română se desprindeau anevoie din asocierea impusă de Imperiul habsburgic cu sârbii (Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea*, p.12-17, 26-29, 32, ș.a). El a făcut-o să aleagă, din ”marea de străini a Aradului”, identitatea românească, fixându-i în memoria afectivă o hartă amănunțită a locurilor și oamenilor însemnați. Copilul a învățat astfel tot „trecutul românilor din Arad” - o istorie care primea mai târziu, în timpul studiilor, confirmarea livrească și instituțională. Insistând asupra luptelor dintre români și sârbi, provocase intervenția bunicii (Lelia Petcovici, din Arad, născută în 1825), care i-a aplicat bunicului eticheta de ”stari magariți” (măgar bătrân). Iar fetița a primit un avertisment pe înțelesul său (”o palmă peste gură”), din cauză că se implicase prea mult în povestea bunicului, spunând ”Bată-i Dumnezeu pe sârbi!” (*Ibidem*, p.23).

Explicațiile au fost considerate de prisos, pentru că erau de domeniul evidentei. Politica nu trebuia să dăuneze regulilor de politețe, iar buna-cuviință era calea cea mai sigură de rezolvare a oricăror neajunsuri, pentru cei mici și pentru cei mari deopotrivă. Incidentul a scos la iveală o perspectivă casnică, aplicată și, am putea spune, feminină, funcționând în paralel cu disputele publice (prin excelență masculine); ea asigura bunul mers al vieții de zi cu zi, în cuprinsul familiilor și al comunităților.

Începutul foarte timpuriu al vieții sale școlarești (în 1881) a fost destul de cosmopolit. La școala învățătorului sârb ”frumos și manierat” Iova Eftici (prieten din

copilărie cu tatăl său, Vichentie Ciorogariu) veneau copiii din împrejurimi, fără deosebire. O dată cu primele litere, fetița învăța acolo și varii forme de loialități: *etnică* (prin elogiul adus frumuseții tricolorul românesc), *confesională* (rugăciuni și cântări bisericești ortodoxe), *cetățenească* (prin mesajul transmis de imnul imperial, dar și de versurile care îndemneau „junele român” să ia arma ”pentru națiune și-al meu împărat”) (*Caietele Herminei*, p.100).

Din clasa a III-a, trecând la școala de fete unde predă chiar mătușa sa, Emilia Ciorogariu, intra într-o altă etapă, ”grea, grea din toate punctele de vedere” (*Ibidem*, p.106), care marca definitiv personalitatea fetiței. Era o comunitate numeroasă (140 de eleve, împărțite în șase clase) și specializată: erau toate fete și, cel puțin prin opțiunea formativă dacă nu prin naștere, românce. Aici se punea accent pe cultura națională (studiul limbii române literare) și a ”meseriei” de fată (lucrul de mână, gospodăria, buna cuviință, hărnicia, curățenia); științele naturale, religia, desenul sau muzica erau, la fel orientate, în același scop formativ.

Atunci intrau în viața Herminei cărțile, neconcurând însă abilitățile sale casnice. Un eventual dezechilibru între cele de două domenii ar fi contrazis tradiția de familie. Mama sa, care învățase doar patru clase primare la școala mixtă sârbească din Arad - pentru că părinții nu voiseră să mai cheltuie și cu educația unei fete - ”până gâta prânzul, avea timp să și citească” (*Ibidem*, p.42). Nici mătușile sale nu se puteau lipsi de lectură, ingredient al respectabilității feminine valabile în acel moment. Emilia Karatson de Lona (1845-1915), ”tușa Milca”, de origine slavă dar căsătorită într-o familie de viță macedoneană, ”citea mult, seara până la miezul nopții, ziua fiind ocupată cu treburile casei”; se pare că ea a fost autoritatea morală și culturală din viața Herminei, posedând o prețioasă bibliotecă de cărți în slavonă și greacă (*Ibidem*, p.85).

Dar modelul său pedagogic și civic a rămas Emilia Ciorogariu (1850-1920), de altfel un personaj marcant al comunității din Pecica. În plus, românismul său manifest găsisese diverse căi de a depăși obstacolele politice (ceea ce nu era puțin lucru, într-o perioadă de ofensivă a statului asupra instituțiilor identitare ne-maghiare). Absolvise și ea Preparandia din Arad, în 1879, iar între 1881 și 1905 fusese învățătoare în Pecica. Până la venirea sa, oamenii preferau să dea copiilor nume sârbești sau grecești (*Ibidem*, p.58). De unde se vede că o anume comuniune confesională-ortodoxă fusese multă vreme mai puternică decât sentimentul specificului național sau decât nevoia unei diferențieri de restul ortodocșilor. Poate a contat și faptul că sârbii și grecii erau cumva mai insistenți și ostentativi în etalarea propriei identități. Observând respectiva carență, învățătoarea a îndemnat femeile ”să-și boteze copii cu nume vechi romane, ca Dochia, Traian, Lucian, Lucreția, Livia, Liviu”. În contextul maghiarizării forțate a numelor, se înmulțeau simțitor cei botezați ”Nerva, Romulus, Letiția, Licinus, Ersilia, Persida, Sever, Volumnia, Sabin, Hermina, Terenția” (*Ibidem*). Așa cum o cereau discursurile primordialiste ale vremii, se considera că cea mai sigură formă de a fi român era să redevii... roman.

Care erau consecințele acestor competiții ideologice? În școala Emiliei Ciorogariu, ”elevele știau toate cântecele și poeziile naționale ale timpului”; la examene, sala de clasă era împodobită cu tricolorul românesc (Vasile Popeangă, *Aradul centru politic...*, p.82); iar inspectorii școlari maghiari, foarte mulțumiți de progresele evidente la învățătură, ”se făceau că n-au înțeles nota națională” (*Caietele Herminei*, p.28). De altfel, ”lucrul de mână” pe care îl predă ea, plăcea deopotrivă inspectorilor și familiilor maghiare din vecinătate: motiv pentru

care veneau ”unguroaicele la școala tușei să învețe să facă tot felul de lucruri decorative, frumoase și practice: cutii, pungi, rame făcute din carton și decorate cu orez, tot felul de lucruri care nu erau la nici o altă școală” (*Ibidem*, p.111).

Sursele popularității sale erau imposibil de combătut de autoritățile poate îngrijorate: ne referim la asistența acordată zi de zi locuitorilor, în cele mai diverse probleme, dublată de un talent social și pedagogic foarte evident. Era, pur și simplu, agreabilă - ”în contrast cu urâtenia ei” (*Ibidem*, p.28) - și se putea face foarte utilă, chiar în situații complexe (alegerea carierei, girarea de împrumuturi, absolvirea unor examene, etc). Voința sa de a interveni era mai puternică decât modestele sale mijloacele materiale: ”cosea rochii pentru țărance, numai ca să poată face față lucrurilor, dar n-a refuzat pe nimeni care i s-a adresat după ajutor” (*Ibidem*). Ar mai trebui spus că la bunul ei renume se adăugase, în plus, faptul că soțul său, Constantin Bodrojan, era atât de ”manierat și îndatoritor”, încât părea să fie chiar ”unicul Domn din Pecica”. Fusesse funcționar public în Viena și trăia din gloria acelor ani, când participase direct la administrarea imperiului așa încât, ”cu mama vorbea numai nemțește” (*Ibidem*, p.29). De altfel, el a întreținut cel mai riguros cult al memoriei fostei învățătoare, transformându-și casa și propria existență într-un muzeu închinat celei dispărute.

Influența tușei Milena asupra comunității este doar un exemplu despre rolul femeilor în ”marginile” vieții publice; acolo unde pot activa de o manieră informală, în ciuda sau în afara canalelor oficiale de consacrare social-politică (Christina de Belleaigue, *De la femme aux individus...*, p.66), dar cu atâta forță încât marchează generații întregi.

Aproape și departe

După ce a terminat primele șase clase primare la ”școala de fete” românească, a mătușii sale, Hermina a trecut, după obiceiul din localitate, la școala primară maghiară. Deși era un parcurs dezirabil, puține fete îl puteau urma (era o școală cu taxă și examen de admitere), mai ales că limba de predare părea grea. Familia a încurajat-o pe Hermina și, în curând, a început să fie apreciată de învățătoarea maghiară (*Ibidem*, p.111). O dată intrată în zona premiantelor, diferențierile etnice nu au mai afectat-o, pentru că învățătoarea ”nu făcea deosebire” între elevele sale (între care erau și românce, slovace, evreice, nemțoaice). Hermina găsisese așadar o cale sigură de ocolire a alterităților, sânguința școlărească: dădea astfel satisfacție unei idei de *merit*, care nu avea conotații politice.

Mai târziu (1900-1903), a urmat cursurile prestigioasei instituții din Budapesta, ”Elisabetinul” (Erzsebet Női Isola). Împreună cu prietena ei, Octavia Desseanu, a primit o bursă specială pentru a ajunge aici, de la Consistoriul din Arad, prin intermediul fundației ”Elena Ghiba Birta”. Este interesant că, încă de la înființare (1863-1864), această fundație urmărise sprijinirea tinerilor studioși ortodocși, greci sau români deopotrivă (Claudia Untaru, *Elena Ghiba Birta...*).

Gazdele și profesoarele din Budapesta se purtau acceptabil, în opinia ei, mai puțin în ziua de 15 martie, când entuziasmul față de simbolurile ungurești era obligatoriu pentru toate elevele, oricare le-ar fi fost naționalitatea. Pe un ton acuzator, Hermina nota că ”era unica zi în care își manifestau adevăratele sentimente, încolo se sileau să fie binecrescute și europence” (*Caietele Herminei*, p. 127). Se vede că nici după câteva decenii, Hermina nu se conciliase cu atmosfera de tensiune din zilele de sărbătoare ale *celorlalți*. Idolii tribului își cereau cu insistență ofrandele, memorialista nereușind să transfere un drept al tuturor - la atașament

explicit pentru propria identitate - de la cei devotați culorilor românești, către cei care arborau un alt tricolor.

Acasă, diferențele se păstrau în alt registru, poate și pentru că cele două comunități, română și maghiară, își lăsau suficient spațiu de autodefinire și de autoprotecție. În consecință, ”șovinism pe față între unguri și români nu era. În schimb, era un spirit de întrecere” (*Ibidem*, p. 56), care folosea tuturor, înfrumusețând casele, străzile, gospodăriile. Copii erau trimiși de la o comunitate la alta, special ca să învețe măiestriile celorlalți : creșterea cailor (la unguri), torsul, țesutul (la români) și gospodăria în general, în ambele părți (*Ibidem*, p. 69-70). Era o recunoaștere tacită a talentelor și reușitelor celorlalți, dar și o bună ucenicie în arta conviețuirii.

În mod paradoxal, prezentul era mai ușor de administrat decât trecutul, foștii domni ai pământului neputând ierta foștilor iobagi o emancipare care a șters ierarhiile indiscutabile timp de generații. Cu ocazia unei vizite din 1910, la curtea foștilor stăpâni ai satului Orciu (de unde provenea neamul Ciorogarilor), urmașa lor, doamna Holláky, a făcut o primire foarte rece. Încălcând codul minim al bunelor maniere, nu i-a oferit Herminei nici măcar un scaun; în interpretarea memorialistei, ”voia să evidențieze că eu tot nepoată de iobag sunt, în zadar sunt profesoară și directoare” (*Ibidem*, p.14). Incidentul era grăitor: istoria vechilor conflicte nu se putea șterge, iar lipsa unei conviețuiri de durată, care să mențină oamenii într-o rutină pașnică, scotea la iveală orice amintire dureroasă (reală sau doar posibilă). Din paginile Herminei răzbate însă, dincolo de menționarea expresă a câtorva ”înfruntări” sau a competițiilor simbolice dintre comunitățile din Pecica, admirația pentru eleganța, cultura, generozitatea aristocratică și parcă generică a ungarilor; avea, de altfel, între membrii propriei familii, nobili de origine maghiară, care se ilustraseră ca ofițeri, savanți sau demnitari ai vremii.

Cu sârbii a avut, iarăși, experiențe contrastante. Tradiția culturală și înrudirile frecvente păreau suficiente pentru a o face acceptată în rândurile lor. Ospitalitatea ușor exaltată a sârbilor, pe care i-a cunoscut la nunta verișorului său Dușan Imbronovici, în 1898, părea că întrece orice închipuire (*Caietele Herminei*, p.197-199). Dar când a încercat să dea o formă oficială simpatiei sale, mergând în Karlovitz ca să învețe ”cea mai frumoasă limbă literară”, la școala civilă de fete, s-a lovit de o surprinzătoare ostilitate. Era în 1918 și, în acele zile, ”orașul Arad era blestemat de toată suflarea sârbească”, pentru că temnițele Cetății erau pline cu prizonieri din țara vecină (*Ibidem*, p.205). Insistența sa a dat totuși rezultate, făcându-i pe intelectualii sârbi să revină la dimensiunile pașnice ale coexistenței cărturărești apolitice (*Ibidem*, p. 205-207).

De fapt, nici buna comunicare cu românii nu era de la sine înțeleasă. Pasiunea ei pentru scriitorii clasici cunoscuți la școală sau efortul de a învăța cea mai corectă și mai frumoasă limbă literară nu erau de ajuns ca să o integreze în ritmurile comunităților românești de oriunde. Nici limba și nici patriotismul deprins încă din copilărie, nu puteau suplini conviețuirea. Aflată în vizită la o rudă din Ploiești, în 1908, s-a dovedit total nefamiliară cu obiceiurile locului, așa că a trebuit scuzată: ”e ardeleancă”. Nu avea cum să rămână insensibilă la asemenea remarci. Prin urmare, și-a documentat vizitele ulterioare, luând ”instrucțiunile necesare de acasă” (*Ibidem*, p.197). Soluția a fost, din nou, domestică, dizolvând suspiciunile și orgoliile – de această dată regionale, dar tot vulnerabile la politizări răuvoitoare – într-un cod mai extins, al bunelor maniere.

Toți cei întâlniți, aproape sau departe de casă, au fost așezați, în memoriile sale, după felul în care se raportau la un anume model cultural, central-european. Pentru Hermina era o formă de normalitate pe care nu reușea să numească în nici fel. Dar o privire mai atentă poate recunoaște la fiecare pas elemente specifice educației feminine din Germania wilhelmiană, aspecte care ieșiseră din menirea lor identitară inițială (Nancy R. Reagin, *Sweeping the German Nation...*), pentru a ajuta la delimitarea altor entități, culturi și micro-regiuni. Din acest corpus educativ și politic s-au desprins mai toate virtuțile cerute în tinerețea ei; erau dublate însă de un efort pedagogic de durată - la care fusese supusă în toate școlile frecventate - pe care, apoi, l-a pretins ea însăși, ca dascăl. Așa a trecut Hermina, fără piedici, dintr-un un veac într-altul, sigură pe ea și pe "neamul" ei.

Bibliografie

- Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circulare școlare bănățene*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002
- Christina de Belleaigue, *De la femme aux individus: l'histoire du genre en Grande- Bretagne, des années 1960 à nos jours*, în "Revue d'histoire du XIXe siècle", nr. 37, 2008/2 (*L'ère victorienne revisitée*), p.55-69
- Caietele Herminei, scoase la lumină și adnotate de Rodica Țabac și Adriana Popescu*, București, Peter Pan Art, 2010
- Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului, în perioada 1867-1918*, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Arad, 1976
- Idem, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978
- Nancy R. Reagin, *Sweeping the German Nation. Domesticity and National Identity in Germany, 1870-1945*, Cambridge University Press, 2007.
- Carmen Sylva, *Colțul penajilor mei*, traducere de Dumitru Hîncu, vol.I-II, Editura Vivaldi, București, 2002-2003
- Claudia Untaru, *Elena Ghiba Birta a fost protectoarea tinerilor studioși. Ea a donat 48.000 de florini pentru crearea unei fundații*, în ziarul "Adevărul" (Arad), din 8 noiembrie 2013; articol publicat pe site-ul http://adevarul.ro/locale/arad/elena-ghiba-birta-protectoare-1_5279466bc7b855ff56bf0f86/index.html (accesat la 10 mai 2014).

ION VINEA'S INTERCULTURAL DIALOGUES: TRANSLATIONS FROM ENGLISH AND FRENCH

Daniela Hăisan, Assist. Prof., PhD, "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: We are going to focus on Ion Vinea's work as a translator in an attempt to qualify his effort of preserving national identity while avoiding open 'ethnocentric violence' (Venuti, 1995). Particularly selective in his choices of source-texts, Vinea laboured upon words and it is he above all who proves that literary translation could be regarded as an act of creation based on a given original. As a translator of fiction, he was especially interested in Poe (whose destiny he mirrored up to a point) and his versions of Poe's short-stories have been constantly re-edited up to this day. Occasionally, he indulged in tackling Villiers de l'Isle Adam, Balzac, Eugen Ionescu (Le roi se meurt, La soif et la faim), Washington Irving (Rip Van Winkle), Halldór Kiljan Laxness (Independent People). During the last years of his life he devoted himself to Shakespeare (Macbeth, Othello, Henry V, Hamlet, The Winter's Tale being the five plays he masterfully rendered into Romanian). For all his deep respect for the source-text (whether he was dealing with Shakespeare, Poe, Balzac or Eugen Ionescu), Vinea has been much too often labelled as a mere target-oriented translator, when in fact his complex, larger-than-life vision encompasses that of a national-literary translator, of a handyman (traducteur-bricoleur), and of poet-translator (Jean-Louis Besson, 2005), all in one.

Keywords : literary translation, target-orientendess, ghost-writer/translator, bricolage.

Paradoxically, Ion Vinea's posthumous fame as a Romanian literary personality seems to be springing more from his subsidiary activities such as pamphlets and daily articles than from his poetry, and definitely more so from his being a ghost-writer than from being a full, acknowledged writer in his own right. Born Ioan Eugen Iovanaki (April 17th 1895, Giurgiu), to a bohemian father of Greek origin and a Romanian mother, Vinea was, for his contemporaries, a left-wing journalist and an avant-garde poet who struggled for survival during a troubled (because socialist) age. While still in highschool, he undertook the publication of *Simbolul* [The Symbol], together with Marcel Iancu and Samy Rosenstock (better known as Tristan Tzara), the triplet's joint effort being endorsed by Alexandru Macedonski, leader of the Romanian symbolist movement. Later on, his name (I. Iovanaki / Eugen Vinea / Ion Vinea) could be spotted in *Noua revistă română* [The New Romanian Magazine], *Facla* [The Torch], *Rampa* [The Springboard] and *Contimporanul* [The Contemporary], where he published most of his reviews, original writings or translations of French Symbolist poetry.

Although cleverly concealing his dissident thoughts under creative figures of speech, Vinea's uncomfortable art and articles could not escape the censorship's eye, therefore by the 1940^s he will have been quietly and officially banned from public life, as 'in an age of Socialist realism, there was no need for experimental forms and genres.' (Volceanov, 2006: 208). He continued as an on and off editor, but basically had to earn his living through translations. As a matter of fact, from 1946 to 1964, after having had to retire from the written press, he dedicated himself to an almost exclusive activity as a translator and this is how he has remained in the public conscience up to this day. Whenever he was forbidden by the authorities to publish even translations, he resorted to his novelist friend Petru Dumitriu who more than once took the risk of lending his name: thus appeared one of the best ever *Hamlet*

translations into Romanian in the 1950⁵ as ‘translated by Petre Dumitriu’, as well as some of Balzac’s narratives.

Vinea was thus a translator by necessity, but also by design. His choice of source texts testify to his ‘refined spirit’ (Vaida, 1973: 157) and his ‘sensitive elective affinities’¹ (*idem*, 156). According to Mircea Vaida (*op. cit.*, 157), Vinea would not translate just anything because he saw in translations a huge responsibility, an act of creation. With a good command of the classical languages (Greek, Latin) as well as of German, he chose to translate mainly from English² (mostly Poe and Shakespeare, but also Washington Irving³) and French (Eugen Ionescu⁴, Balzac, and, in all probability, Villiers de l’Isle Adam and sporadically a number of French Symbolists like Albert Samain or Henri de Régnier). Much like Baudelaire when choosing to translate Poe, whom he considered a kindred spirit, Vinea turned to either English or French writers who meant a lot to him, with whom he shared ideas and ideals. Then again, much like Poe’s, Vinea’s literary career highly was intermingled with a quite intense journalistic activity.

There is an amount of controversy as to how well Vinea mastered the English language, and this is due, among other things, to the fact that, like many other talented poets and translators of his time, he did not own a degree in English studies. According to one theory, of the sixteen translators who undertook the task of delivering the first Romanian ‘complete’ Shakespeare edition that was issued between 1955 and 1960 in eleven volumes by E.S.P.L.A.⁵, Vinea counted among the team members who ‘had only scarce knowledge of English’ which made him resort to ‘ghost-translators, who furnished [him] with raw, first-hand translation’, says George Volceanov (*op. cit.* p. 209), and he goes on:

‘Objectionable as it may be, the method turned out to be efficient in the case of Ion Vinea’s Henry V, Hamlet, and Othello, and Virgil Teodorescu’s Romeo and Juliet and As You Like It, which are still regarded as standards of artistry. Both of these professional poets illustrate those rare cases in which individual talent and versatility can compensate for the lack of linguistic competence.’ (*ibidem*)⁶

¹ In orig. ‘spirit rafinat’ and ‘sensibile afinități elective’ (translation mine applied to all Romanian publication titles or quotations translated from Romanian to English in the present article).

² According to Constandina Brezu (*Luceafărul* nr. 43/1966), Vinea was also interested in translating Faulkner but there is no record of any Faulkner translations signed either by Vinea himself or by others on his behalf (q. in a footnote by Vaida, 1973: 157).

³ *Rip Van Winkle*, with a preface by Ion Aurel Preda, Editura pentru Literatură Universală, București, 1963. Vinea also translated Icelandic author Halldor Kiljan Laxness’ bestseller *Independent People : Oameni independenți. Saga eroică*, with a preface by Valeriu Râpeanu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1964.

⁴ *Setea și foamea*, in Eugen Ionescu, *Teatru*, I, with a preface by B. Elvin, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968.

⁵ Acronym for ‘Editura de Stat pentru Literatură și Artă’.

⁶ Cf. Constandina Brezu, q. in Ion Vartic, *Petru Dumitriu și ‘negrul’ său (II)* [Petru Dumitriu and His Negro / Slave], (http://www.romlit.ro/petru_dumitriu_i_negrul_su_iiLiteratură), states that Vinea’s archive contains *Hamlet* in Vinea’s handwriting organised in two columns: the English text on the left and the Romanian translation on the right. Vartic also goes into detail about what he calls a game of paternity attribution the two writers (Petru Dumitriu and Ion Vinea) indulged in, with Vinea often playfully victimising himself for writing translations Dumitriu would sign, when in fact Dumitriu was also doing him a favour by signing and publishing those translations so that Vinea could earn a living.

Dumitru Dorobăț, on the other hand, insinuates that Ion Vinea had to learn English in order to be able to read Poe in the original and then provide some excellent translations from his most favourite author (Dorobăț, 1999: 109). If this were true, by the time Vinea got to Shakespeare (chronologically towards the end of his career, and after having translated profusely from Poe's fiction), he would have already been well 'equipped' to deal even with as complex a language as Shakespeare's so as not to need a ghost-translator when he was one himself. Mircea Vaida (*op. cit.*, 151) also proves that, when translating Poe, Vinea must have checked Baudelaire's Poesque versions as well – but this, to our mind, only points out Vinea's thoroughness and professionalism as a translator rather than his need to resort to other versions (whether in French or Romanian) in order to overcome a linguistic handicap.

Moreover, as emphasized by Mircea Vaida among others, Vinea had a diary (the famous 'grey notebooks') where, during the last few years of his life he used to keep track of the progress he made with translations from Shakespeare or Poe, of the obstacles he encountered or other literary obsessions. It was definitely not accidental, Vaida notes (*op. cit.*, 153), that Vinea kept his diary in French, as it gave him a certain intellectual voluptuousness similar only to that engendered by mystery; the pleasure of thinking and writing in French was probably rooted in the illusion that a foreign language might encrypt the journal entries but is above all a proof of Vinea holding the subtleties of Voltaire's language in high regard. As he quotes from the diary, Vaida gradually does justice to Vinea's reputation as a translator and a labourer: 'Je travaille à ma trad. de Macbeth (...) J'ai peur de ne pouvoir tenir ma parole devant les éditeurs. (Lundi, 12 Mars, 56)'; 'J'ai bâclé tant bien que mal Macbeth et l'ai livré à l'édition. (Dimanche, 8 avril, 56)'; 'La trad. de Macbeth va bientôt paraître – celle – partielle – de Poe, aussi. (Dimanche, 27 I/57)'. (*Steaua*, nr. 7/1972, p. 12, q. in Vaida, *ibidem*).

It was only natural that he should have resorted to French, if only for the sake of style. The French sonorities, the suppleness of verbs, the sometimes whirling syntax appealed to him and he was equally receptive to Eugene Ionescu's stylistic economy as to Balzac's profusion of hypotaxes. A quasi-native speaker of French and, above all, a writer, Vinea made excellent use of what French authors and the Romanian language had to offer. Not in the sense of creating solutions for the problem to be solved out of immediately available found objects, as in bricolage [tinkering], but in the sense of creating excellent texts out of carefully thought- and wrought out words.

Although himself essentially a poet, Ion Vinea engaged in translating only Poe's fiction. He began in 1957, with a volume of short-stories entitled *Cărăbușul de aur* [in orig. The Golden Bug] (Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București). In 1960, *Nemaipomenita întâmplare a unui anume Hans Phaall* [orig. *The Unparalleled Adventure of One Hans Pfaall*] was included in a collection of *Povestiri Științifico-Fantastice* [Science Fiction Stories]. In 1963, two volumes of *Scrieri alese*⁷ [Selected Writings] appeared at Editura pentru Literatură Universală, București: one of them dealt with Poe's poetry (as translated by Emil Gulian and Dan Botta), the other comprising a selection of short-stories turned into Romanian by none other than Ion Vinea. *Prăbușirea casei Usher. Proză ** [The Fall of the House of Usher. Fiction], follows in 1965, with a preface by Matei Călinescu, at

⁷ The volumes will be reedited in 1868 and then 1869, with different pagination and a few minor changes Vinea felt the need to operate on his translations he never considered perfected. The same text is reedited by Univers Publishing House in 1979 – only the third of a long series of reeditions of Vinea's translations.

Editura pentru Literatură. For *Mellonta Tauta*, another collection of Poe's stories which appeared in 1968 (Editura Tineretului), Vinea seemingly cooperated with Petru Solomon. Almost a quarter of a century later, in 1991, in a post-revolution age of indiscriminate translations, Vinea's versions of Poe's fiction continue to be reedited by newly emerging more or less meteoric publishing houses (1991: *Crimele din Rue Morgue; Misterul Mariei Roget* [The Murders in the Rue Morgue; The Mystery of Marie Rogêt], V.V. Press; 1992: *Crimele din rue Morgue*, Corona, București, also *Masca Morții Roșii (Nuvele)* [The Masque of the Red Death. A Short-Story], Orion, București, and *Dubla crimă din strada Morgue. Nuvele*, Signata, Timișoara; 2004: *Cărăbușul de aur. Crimele din Rue Morgue. Nuvele, schițe, povestiri*, Editura Olimp, București and *Cărăbușul de aur. Masca Morții Roșii. Nuvele, schițe, povestiri*, Editura Agora, București) to list but a few – the last in the series being included in the compulsory primary school bibliography, which makes it basically a translation for children.

In rendering Poe into Romanian, Vinea displays a confident, expressive naturalness. Despite being (much too) often labelled as hopelessly ethocentric and even archaic, we are (at the end of an extensive and intensive study of his versions of Poe's fiction) more tempted to believe he was rather a subtle, very personal mediator between texts, between cultures, who achieved the right balance any translator should strive for. This involves simultaneously a linguistic appropriation and expropriation which, far from disguising the tension of any intercultural contact, allows for the differences between the two languages to remain perceptible.

While it is true that his vocabulary and structures do tend to envelop the reader in a quaint atmosphere, Vinea's translations have earned along time their own right as independent works of art, which is (according to George Călinescu⁸ at least, while many adepts of foreignisation would disagree) the one and only just criticism anyone could provide for a translation. Re-edited over and over again (and sometimes it is the re-editing that matters the most⁹), Vinea's translations became canonical, and there are but few critics who look back on his work to state that they are less than 'excellent'¹⁰.

If Dumitru Dorobăț thinks that what Poe and Vinea share is the preference for complex, overloaded syntax (*op. cit.*, 109), the following extracts will prove Vinea's responsiveness to Poe's alliterations and consonances which he transposes brilliantly into Romanian. We will easily notice that his choices are far from representing a mere aspiration to match the form of the original text and a search only for exterior, geometrical, superficial similarity, but a recreation of a unique meaning with the means provided by his native language.

⁸ G. Călinescu in *Emil Gulian: Tălmăcirii din poemele lui Edgar Poe*, in *Adevărul literar și artistic*, XVIII, 3rd series, 20, 1938, no. 900, p. 17, also in G. Călinescu, *Ulysse*, București, Editura pentru literatură, 1967, p. 373, q. in D. Dorobăț, *op. cit.*, pp. 87-88.

⁹ See Anthony, Pym, *Method in Translation History*, St. Jerome, Manchester, 1998.

¹⁰ D. Dorobăț, *op. cit.*, p. 109: '[Vinea] va da **traduceri excelente** din autorul preferat [Poe]' [Vinea will give excellent translations from his favourite author]. Matei Călinescu: '**excelentele traduceri** ale regretatului Ion Vinea' [the excellent translations of the lamented Ion Vineia] (1970: 262) etc. (emphases mine)

Poe: There was an iciness, a sinking, a sickening of the heart... (*The Fall of the House of Usher*)¹¹ (emphasis mine on the alliteration)

Vinea: Era un fior de gheață, o scufundare, o dureroasă strângere a inimii... (*Prăbușirea casei Usher*)¹²

Poe: ...and the deep and dank tarn at my feet closed sullenly and silently over the fragments of the *House of Usher*. (*The Fall of the House of Usher*)¹³ (emphasis mine on the alliteration)

Vinea: ...și la picioarele mele adâncul și sumbrul heleșteu își adună apele, învâluind în tăcere și tristețe sfârâmăturile Casei Usher. (*Prăbușirea casei Usher*)¹⁴

Mention should be made, among other things, that Vinea is also extremely respondent to Poe's endless resources of stylistic intensification which he renders precisely, even the most subtle litotes which might very well pass unnoticed. While he makes (ab)use of transposition as a translation technique, idiomises abundantly and never hesitates to employ as many words from Slavic languages (like *temei*, *vrednic*, *zăbavă* etc.) as he can, Vinea always succeeds in catching, preserving and giving back the atmosphere of Poe's settings – and that exonerates him (at least in part) of being (sometimes overtly) target-oriented.

The greatest challenge in Vinea's career as a translator came, undoubtedly, when he undertook Shakespeare. Author of six translations (*Henric al V-lea*, *Hamlet*, *Othello*, *Macbeth* and *Poveste de iarnă* (Univers, București, 1971), Vinea engaged more or less benevolently into a genuine labour on words; he made up hundreds of lists of synonyms for most of the major parts of speech in the Shakespearean plays he chose, striving for the most adequate synonym. While he emphasizes the accuracy and order in Vinea's notebooks, Mircea Vaida never ceases to develop an eulogy to the poet-translator Vinea, who rendered Shakespeare so lively and imaginatively, and whom he perceives as constantly preoccupied with the semantic fidelity to the original text (*op. cit.*, 153), as deeply respectful of the original text and as ambitious as necessary to procure the natural Romanian equivalent for each and every textual unit.¹⁵ Translating equated creating, and, Mircea Vaida observes, Vinea 'imagined poetically in the extension of the Shakespearean text'¹⁶ (*idem*, 155).

Hamlet, and especially Hamlet's monologue, stand out among the other Shakespearean translations given by Vinea – and this, for two commonsensical reasons: one, the overwhelming linguistic and stylistic complexity of the tragedy and the enormous weight of commentary and interpretation the tragedy had endured up to the 1950^s, and two, the masterly solutions Vinea managed to find. 'A tragedy of wit, where the turn of phrase and the quality of the vocabulary are treasured for their own sake' (Evans, 2005: 91), *Hamlet* contains a more self-conscious interest in the problems of language than in any other Shakespearean tragedy. If in the incipit of *Macbeth*, Vinea can afford to pun and play with words such as the Turkish *zurbă* (for *hurly-burly*) or the affectionate, etymologically vague *cotoșman* (to render *graymalkin*) and make abundant use of onomatopoea to render the Witches' riddles and

¹¹ *Complete Tales and Poems*, Vintage Books, New York, 1975, p. 231.

¹² *Scrieri alese I*, 1963, p. 117.

¹³ *Complete Tales and Poems*, Vintage Books, New York, 1975, p. 245.

¹⁴ *Scrieri alese I*, 1963, p. 136.

¹⁵ In orig.: 'Astfel traducea Vinea, cu respectul adânc al originalului. Lua cuvinte englezești sau galice, le pune la ureche, le încerca aurul, sideful, le afla echivalențele firești în limbă românească.' (*op. cit.*, 157)

¹⁶ In orig.: 'Vinea a imaginat poetic, în prelungirea textului shakespearean.'

incantations, in Hamlet's monologue, the laconism and the semantic density are a peak of linguistic tension and of linguistic jewellery.

For unknown reasons, Vinea never admitted he authored *Hamlet's* Romanian version which was published under Petru Dumitriu's name, although this was widely known in the literary media. And this is but one of the mysteries that envelop Ion Vinea's fascinating personality. Judging by our analysis of a large corpus of translations he (supposedly) gave, we would rather place Vinea above or beyond any strict dichotomy, and certainly beyond the 'stigma' of mere target-orientedness. Rather, as a (ghost-)translator, he gracefully avoids utter 'ethnocentric violence' (Venuti, 2008) and assumes, in turn, multiple hypostases: a national-literary translator, of a handyman (traducteur-bricoleur), and of poet-translator (Jean-Louis Besson, 2005)¹⁷, a translator-ethnographer (Necula, 2006:115) all in one.

Note: This contribution is a part of the exploratory research programme Traduction culturelle et littérature(s) francophones : histoire, réception et critique des traductions, CNCS PN-II-ID-PCE-2011-3-0812 Contract 133/27.10.2011.

Bibliography:

- Besson Jean-Louis, 'Pour une poétique de la traduction théâtrale', in *Revue Critique* n° 699-700 (Le théâtre sans l'illusion), 2005, pp. 702-712.
- Boldea, Iulian, 'Melancolii Aproximative (Ion Vinea)', in *Teme și variațiuni*, EuroPress Group, București, 2012, ediție digitală, n.pag.
- Călinescu, Matei, 'Structura fantasticului în proza lui Edgar Allan Poe', in *Eseuri despre literatura modernă*, Editura Eminescu, București, 1970, pp. 251-276.
- Dorobăț, Dumitru, 'Modelul-ca-permanență: Edgar Allan Poe', in *Modelul American. Receptarea poeziei*, Junimea, Iași, 1999, pp. 41-136.
- Evans, B., 'Hamlet', in *The Language of Shakespeare's Plays*, Routledge, Oxon, 2005[1952].
- Necula, Lidia, 'Translating Literature / Cultures', in Floriana Popescu (coord.), *Translation Studies: retrospective and Prospective Views*, Editura Fundației Universitare 'Dunărea de Jos', Galați, 2006, pp. 110-129.
- Poe, Edgar Allan, *Scrieri alese*, volume I, Editura pentru Literatură Universală, București, 1963.
- Poe, Edgar Allan, 'The Fall of the House of Usher', in *Complete Tales and Poems*, Vintage Books, New York, 1975, pp. 231-245.
- Pym, Anthony, *Method in Translation History*, St. Jerome, Manchester, 1998.
- Vaida, Mircea, 'Ion Vinea, traducător', in *Secolul XX*, Revistă de literatură universală editată de Uniunea Scriitorilor din RSR vol. 1, 1973, pp. 151-157.
- Vartic, Ion, *Petru Dumitriu și 'negrul' său (II)*, http://www.romlit.ro/petru_dumitriu_i_negrul_su_ii Literatură (May 2014)

¹⁷ Jean-Louis Besson identifies, in 'Pour une poétique de la traduction théâtrale', in *Revue Critique* n° 699-700 (Le théâtre sans l'illusion), 2005, pp. 702-712, four types of drama translators (le traducteur national-littéraire, le traducteur adaptateur, le traducteur-bricoleur et le traducteur-poète) which he basically rejects. Here we use this classification only loosely, in order to emphasize the multifaceted personality of the translator Ion Vinea.

Venuti, Lawrence, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, Routledge, London & New York, 2008.

Volceanov, George, 'Appropriating Through Translation: Shakespeare Translations in Communist Romania', in Popescu, Floriana (coord.), *Translation Studies: Retrospective and Prospective Views* Editura Fundației Universitare 'Dunărea de Jos', Galați, 2006, pp. 206-218.